

забезпечення поваги до свободи слова і засобів інформації; поліпшення інвестиційного клімату шляхом створення недискримінаційних, прозорих і передбачуваних бізнесових умов, спрощення адміністративних процедур і посилення боротьби з корупцією; поступове наближення українського законодавства, норм і стандартів до норм ЄС, подальше зміцнення адміністративного та судового законодавства; піднесення національної культури та традицій і підвищення міжнародного іміджу. Подальше довготривале зростання соціально-економічної системи України досягається за рахунок інституціональних і організаційних інновацій, що дозволяє знизити трансакційні витрати, стимулює підприємницьку діяльність та підвищує конкурентоспроможність національної економіки та її інститутів. Таким чином, інститути повинні не тільки знизити витрати щодо специфікації прав власності, витрати пов'язані з розробкою законодавчої та договірно-правової бази захисту і просування національних інтересів на світові ринки, але й сприяти децентралізованому прийняттю рішень економічними суб'єктами і ефективному функціонуванню конкурентних ринків.

Література

1. Веблен Т. Теория праздного класса.- М., 1984. – 145 с.
2. Commons J.R. Institutional Economics // American Economic Review.-1931.-Vol. 21. P. 648-657.
3. Мітчелл У. Економічні цикли: проблема та її постановка. – М. – Л., 1930. – С. 462.
4. Hamilton W. Institution. Encyclopedia of the Social Sciences. - NY., 1932. - V.VIII. - P. 84.
5. Уильямсон О. Частная собственность и рынок капитала // ЭКО.- 1993. - №5. - С. 31.
6. Вільямсон О.Е. Економічні інституції капіталізму.- К.: 2002. - С. 15-17.
7. Соколинський В.М., Разумов В.В. Інституціоналізм: досвід наукової школи // Шкільний економічний журнал. – 1999. - №4. - С. 65-77.
8. Норт Д.К. Інститути: і економічний зріст: історичне введення // Thesis. – 1993. – Т.1. Вип. 2. - С. 73.
9. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Пер. з англ. І. Дзюб. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
10. Stigler G. The Theory of Price, 3rd ed., N.Y.: Macmillan Co, 1966.- P. 113.
11. ЄС – Україна: посилення стратегічного партнерства // Євробюлетень.- 2005.-№2. - С. 6-8.

УДК 330.8:332.122

В.П. Ратушняк

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА БІЗНЕС СТРУКТУРИ – ВЗАЄМОЗАЛЕЖНІ ПАРТНЕРИ

Проблеми громадянського суспільства з античних часів до сьогодення приваблюють увагу філософів, політологів, економістів. Відродження інтересу до проблем громадського суспільства, у складі якого, за розвідками А. Аузана і В. Тамбовцева, прийнято включати формальні і неформальні організації та правила (інститути), що з'єднують окремого індивіда, або сім'ю (домогосподарство) з державою (владою) і бізнесом (приватним сектором економіки) приходиться на другу половину 70-х - 80-ті рр. у зв'язку з посиленням процесів глобалізації економіки [1, с. 29–31]. На думку Е. Арато і Д. Когена поняття “громадянське суспільство” було відроджене близько 30 років тому неомарксистськими критиками соціалістичного авторитаризму [2, с. 24-25].

В теперішній час подальший розвиток громадянського суспільства пов'язується з, так званим, III сектором, основу якого складають неурядові організації (НУО). Відмітною рисою яких є їх неприбутковий (некомерційний) характер, добровільність участі громадян в цих організаціях без оплати праці або з зарплатою, нижчою ніж у комерційному секторі. В Україні відсутній юридичний термін, який визначає поняття “неурядова організація”. Формально останніми є організації, зареєстровані відповідно до Законів “Про об'єднання громадян”, “Про благодійництво та благодійні організації”, “Про політичні партії в Україні”, “Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності” і деяких інших. Але існує потреба у законодавчому визначенні неприбуткової неурядової організації.

Розглядаючи діяльність неурядових організацій у контексті інформаційної безпеки В. Петрик, О. Штоквиш та інші теоретично в якості НУО визначають громадську, незалежну, неприбуткову (некомерційну), дослідницьку організацію, що вивчає переважно соціально-політичні проблеми національного рівня [3, с. 155-156, 182-187]. Головною функцією неурядових аналітичних центрів вказується “громадське” лобіювання, здійснення впливу на владу, подання обґрунтованих пропозицій,

критики, рішень. Необхідно відмітити той факт, що діяльність багатьох НУО в Україні починалась на початку 90-х рр. з протестного руху, фінансово підкріплювалась, як вказують вищеназвані та інші автори, за рахунок грантів іноземних структур. Тому склався стереотип “ідеологічного” спрямування роботи НУО, який не враховує економічної складової діяльності цих організацій, породжених сільовим розвитком соціально-економічних процесів глобалізації та одночасної локалізації (кластеризації) економіки.

Характер послуг НУО тісно пов'язаний з розвитком соціального капіталу, покращенням функціонування суб'єктів економіки за рахунок зменшення трансакційних витрат (ТВ). Але можливі ситуації використання мережі національних НУО організаціями інших держав, що веде до непередбаченості у розмірах ТВ і навіть до значного їх підвищення. Це можна назвати “ефектом зіткнення” внутрішніх і зовнішніх соціальних мереж. Таке може трапитись коли не враховується стан громадянського суспільства окремої держави. Крім надання, умовно званих, “емоціональних благ” НУО представлені також такими організаціями інфраструктури бізнесу як торгово-промислові палати, кредитні спілки та ін. На наш погляд, НУО особливо позитивно впливають на розвиток дрібного та малого бізнесу, зменшуючи трансакції.

Поняття трансакцій вперше введено в науковий обіг Дж. Коммонсом у 1931 р. [4, с. 72]. Він відзначив трансакцію не як обмін товарами, а як відчуження та присвоєння прав власності і свобод, створених суспільством. Величина трансакційного сектору економіки по різних оцінкам складає від 50 до 70 % в умовах поступового зростання; у той же час питома вага ТВ у сукупних витратах фірм складає від 1,5 % до 15 %, але в перехідних економіках вони суттєво вищі [5, с. 37]. У постсоціалістичних країнах високий рівень ТВ пов'язано з недостатньо відпрацьованими механізмами взаємодії між державою і суб'єктами підприємницької діяльності.

Для перехідних економік характерні витрати інституціональної трансформації – інституціональні “пастки” (аналогі: trap; lock-in або “блокировка”), які виникають при відсутності необхідної погодженості макроекономічних регуляторів (не налагоджена синхронність змін в інститутах у ході трансформації норм і правил). Для класифікації інституціональних пасток В. Полтерович серед нормуючих факторів виділяє три основні групи: 1) фундаментальні (ресурсно-технологічні можливості і макроекономічні характеристики системи); організаційні (діючі закони та норми); соціетальні (наприклад, стереотипи соціальної взаємодії, очікування). До останнього фактора доречно віднести QWERTY – ефекти, що тлумачаться в сучасній економіці як всі види відносно неефективних, у тому числі інституційних правил, норм, стандартів, що стійко зберігаються та демонструють, що “історія має значення”. Ці ефекти виникають у рамках теорії path dependence, “залежності від попереднього розвитку”, основи якої закладено американськими економістами-істориками П. Девідом і Б. Артуром; активно розвивають цю тему С. Балацький, Л. Бородкин, Р. Нурєв, Ю. Латов [6, с. 11-12].

Метою дослідження є виявлення значно тісніших зв'язків між ТВ та ступенем розвитку громадянського суспільства, особливо такої його важливої складової як НУО (III сектор). На це опосередковано, на нашу думку, вказує розміщення у 20 світових містах 5873 міжнародних НУО (МНУО), що розташовані на трансакційних шляхах ТНК та допомагають розширенню світової мережі послуг, мінімізуючи ТВ [7, с. 10-11].

На думку Дж. К. Лафта значна увага до ТВ пов'язана з їх ростом в останні десятиріччя (по деяких оцінках до 55 % і навіть до 70 % від ВВП) [8, с. 75]. Система, яка обумовлює ТВ та одночасно мінімізує їх, в конкретних умовах складається з інститутів, що визначають: характер розпорядження (приватна власність); взаємодію приватних господарюючих суб'єктів (ринки); функціонування продуктивних структурних одиниць (організацій); державу, угоди та організаційну культуру.

Коли нові правила не вступають у протиріччя з пануючими у суспільстві неформальними нормами, виникають витрати підпорядкування формальним інститутам (S), які сплачують самі економічні суб'єкти:

(S₁) – витрати доступу до формальних інститутів: витрати реєстрації організацій, угод, отримання ліцензій і дозволів на заняття певними видами діяльності;

(S₂) – витрати продовження діяльності в рамках закону: виплата податків, виконання боргових зобов'язань, витрати надання обов'язкової звітності.

У цьому варіанті загальні витрати інституціональних реформ складають:

$$T_1 = I + S = a + b + c + d + S_1 + S_2$$

Другий варіант розвитку подій виникає у випадку протиріччя нових, закріплених у законі, правил вимогам пануючих неформальних норм. Це приводить до парадоксальної ситуації, коли не вигідно виконувати потенційно більш ефективні формальні правила.

В цьому випадку виникають витрати неузгодженості інститутів (G), які включають до себе:

(G₁) зростання ТВ внаслідок співіснування двох (неформального і легального) принципів, на основі яких виконується координація. ТВ розуміються як еквівалент коефіцієнту тертя в економічній системі, на відміну від виробничих витрат;

(G₂) витрати експансії формальних правил;

(G₃) витрати “позалегалності”, які складаються з:

(G_{3.1}) витрати ухилення від санкцій, передбачених за порушення формальних правил;

(G_{3.2}) трансферта чистих доходів на користь легальних інститутів;

(G_{3.3}) витрат локалізації угод колом добре відомих один одному осіб;

(G_{3.4}) витрати підпорядкування неформальним інститутам;

(G_{3.5}) витрат відсутності деперсоніфікованих і необмежених у часі правил;

(G₄) інтерналізованих економічними агентами витрат.

На наш погляд, у цей перелік необхідно включити ТВ, які пов’язані безпосередньо з діяльністю держави на макроекономічному рівні:

(Q) витрати неоптимальної діяльності державного апарату з урахуванням вад держави, які складаються з:

(Q₁) витрати обмеженої інформації – державні органи, як і інші суб’єкти ринку, не володіють абсолютно повною та об’єктивною інформацією;

(Q₂) витрати нездатності держави повністю контролювати реакцію контрагентів на її дії;

(Q₃) витрати недосконалості політичного процесу, коли під впливом груп спеціальних інтересів, політичних маніпуляцій, елементів корупції, непрофесіоналізму державні органи здатні застосовувати неадекватні методи регулювання і тим самим знижувати ефект своїх дій;

(Q₄) витрати обмеженості контролю над державним апаратом.

В загальному вигляді витрати інституціональних реформ складаються:

$$T_2 = I + S + G + Q = a + b + c + d + S_1 + S_2 + G_1 + G_2 + G_{3.1} + G_{3.2} + G_{3.3} + G_{3.4} + G_{3.5} + G_4 + Q_1 + Q_2 + Q_3 + Q_4.$$

За допомогою запропонованої методології може бути інтерпретована більшість показників соціально-економічного спаду внаслідок інституціональних реформ. Відзначаючи на початку статті постійне зростання ТВ, вкажемо на паралельне збільшення кількості НУО. Наприклад в Німеччині чітко визначилась лінія передачі публічних соціальних функцій на недержавні спілки, зміцнився рух від “держави партій” до держави “асоціацій” [9, с. 156, 158].

Д. Нечаєв вказує на те, що у 1990-і рр. НУО “зробили ривок” в бік підвищення участі громадян у прийнятті політичних рішень, реального впливу на формування суспільної думки. Порівнюючи інститут політичних партій і сектор суспільних асоціацій, слід особливо підкреслити суттєву різницю у ступені участі в них німецьких громадян: 3 % виборців є членами той чи іншої партії. З них активною політичною діяльністю займаються небагато більше 10%. Разом з цим практично кожний громадянин Німеччини є членом однієї з 240 тис. суспільних організацій, а нерідко – декількох [10, с. 17-18]. У ФРН високорозвинені НУО (національного рівня) практично стали інструментами і суб’єктами зовнішньоекономічної політики цієї держави; 70 % фінансових засобів, що використовуються НУО, виділяються з державного бюджету [11, с. 30].

Є. Попов і В. Лесних склали матрицю дослідження ТВ у Росії, які поділяються по горизонталі: за рангом – на системні, структурні, фінансові; по вертикалі: за факторами – на фундаментальні, організаційні, соціетальні; на рівнях – мікроекономіка, макроекономіка, економічна політика [4, с. 77].

Вивчаючи досвід діяльності НУО України можна констатувати направленість їх статутних завдань та практичної діяльності на зниження ТВ: питома вага захисту інтересів та їх лобіювання складає 44 %, варіант тренінгу та консультування обрали 39 % респондентів, велика кількість НУО поширює інформацію (38 %). Спостерігається проекція діяльності “третього сектору” на матрицю ТВ.

Вищенаданий аналіз дає можливість зробити синтезоване узагальнення, що між матрицею ТВ і діяльністю НУО існує діалектичний зв’язок: неурядові організації виникають адекватно до трансакційних витрат і своєю діяльністю мінімізують їх, що запропоновано у якості гіпотези. По своїй суті діяльність НУО є трансакційною.

НУО допомагають державі та бізнес структурам додати блага, що ті виробляють у неповному обсязі або навіть витіснити окремі функціонально схожі блага, що надаються державним або комерційним сектором. Тому, якщо держава зацікавлена у підвищенні добробуту своїх громадян, то вона повинна якщо не підтримувати, то, по меншій мірі, не стримувати раціональний розвиток організації CS. В Україні нагальним є удосконалення законодавчо-нормативної бази діяльності

НУО, взаємодії їх з іншими секторами громадянського суспільства, збільшення розмірів державної фінансової допомоги з метою підтримки національних інтересів.

Література

1. Аузан А., Тамбовцев В. Экономическое значение гражданского общества // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 29-31.
2. Арато Е., Коген Д. Відродження, занепад та реконструкція концепції громадянського суспільства // Політична думка. – 1996. – № 1. – С. 24 – 25.
3. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомості, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій: Навч. посіб. / В.М. Петрик, О.А. Штоквиш, В.І. Полевий та ін. – К.: Росава, 2006. – 208 с.
4. Лесных В., Попов Е. Транзакционные издержки в переходной экономике // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 3. – С. 72 – 77.
5. Лесных В., Попов Е. Минимизация транзакционных издержек // Общество и экономика. – 2005. – № 5. – С. 37- 44.
6. Полтерович В. Институциональные ловушки: есть ли выход? // Общественные науки и современность. – 2004. – № 3. – С. 11 – 12.
7. Слука Н. Глобальный город в системе мирового хозяйства // Международная экономика. – 2006. – № 3. – С. 10 – 11.
8. Лафта Дж. К. Эффективность менеджмента организации. Учебное пособие. – М.: Русская Деловая Литература. – 1999. – 320 с.
9. Нечаев Д.Н. ФРГ: От «государства партий» к «государство общественных объединений»? // Полис. – 2002. – № 2. – С. 156 - 158.
10. Опыт самоуправления. Немецкие модели // Социальная политика в России. – 1998. - № 5. – С. 17-18.
11. Нечаев Д.Н. ФРГ: Принципы сотрудничества государства с неправительственными объединениями (90-е годы) // Мировая экономика и международные отношения. – 2002. – № 12. – С. 30.